Landeszeughaus

Kísérőfüzet

Landeszeughaus, Universalmuseum Joanneum, Herrengasse 16, 8010 Graz,
T +43-316/8017-9810, zeughaus@museum-joanneum.at, www.museum-joanneum.at

A Landeszeughaus (Fegyvertár) története

A középkorban a „Zeug” szó általában „eszközöket és készleteket” jelentett. A 15. századtól kezdve a kifejezést egyre gyakrabban a tüzérség lövegállományára használták, tárolási helyeiket pedig fegyvertáraknak (Zeughäuser) nevezték. A grazi fegyvertár önálló épületének kezdetei a 17. század közepére nyúlnak vissza. A Stájer Hercegség ekkor a Habsburg Birodalom része, és annak délkeleti külső határán fekszik. Földrajzi helyzetéből adódóan a tartomány a 15. századtól kezdve ismételten nagytérségi konfliktusok érintettje volt – a Habsburgok, Magyarország és az Oszmán Birodalom között, amely következetesen Közép-Európa irányába terjeszkedett.

Az Oszmán Birodalom további terjeszkedésének megakadályozására a Habsburg Birodalom előterében a 16. század elejétől fokozatosan egy mintegy 70 km széles védelmi övezetet alakítottak ki. Ennek a mai Horvátország területén fekvő „katonai határnak” egy részét Grazból látták el fegyverekkel, élelmiszerrel és katonákkal. Nem utolsósorban ennek köszönhetően épült itt 1642 és 1647 között egy új, a kor színvonalának megfelelő fegyver- és lőszerraktár: a mai Landeszeughaus (Fegyvertár). Mintegy 100 éven át ez volt a Habsburg Birodalom délkeleti részének legfontosabb „katonai felszerelési központja”. Az épületet a stájer rendek finanszírozták. Ők képviselték a stájer nemességet, a papságot és a városokat a Habsburg tartományúr előtt, és kötelesek voltak támogatni őt a tartomány védelmében.

A térségben a fegyveres konfliktusok visszaszorulásával a fegyvertár elveszítette jelentőségét. 1749-ben Mária Terézia reformot vezetett be a hadügy központosítása érdekében. Minden fegyvert Bécsbe kellett szállítani, és valamennyi meglévő fegyvertárat fel kellett számolni. A stájer rendek tiltakozása azonban eredményt hozott: azzal a feltétellel, hogy vállalják a felmerülő költségeket, Mária Terézia a stájer lakosságra bízta az épületet mint „a tartomány történelmének és ősei vitézségének emlékművét”. A fegyvertár így 1882-ben első alkalommal nyílt meg a nagyközönség előtt. Tíz évvel később a Joanneum intézményéhez csatolták.

Napjainkban a Landeszeughaus mintegy 32 000 tárgyával a világ legnagyobb fennmaradt fegyvertárának számít, és évente több tízezren látogatják.

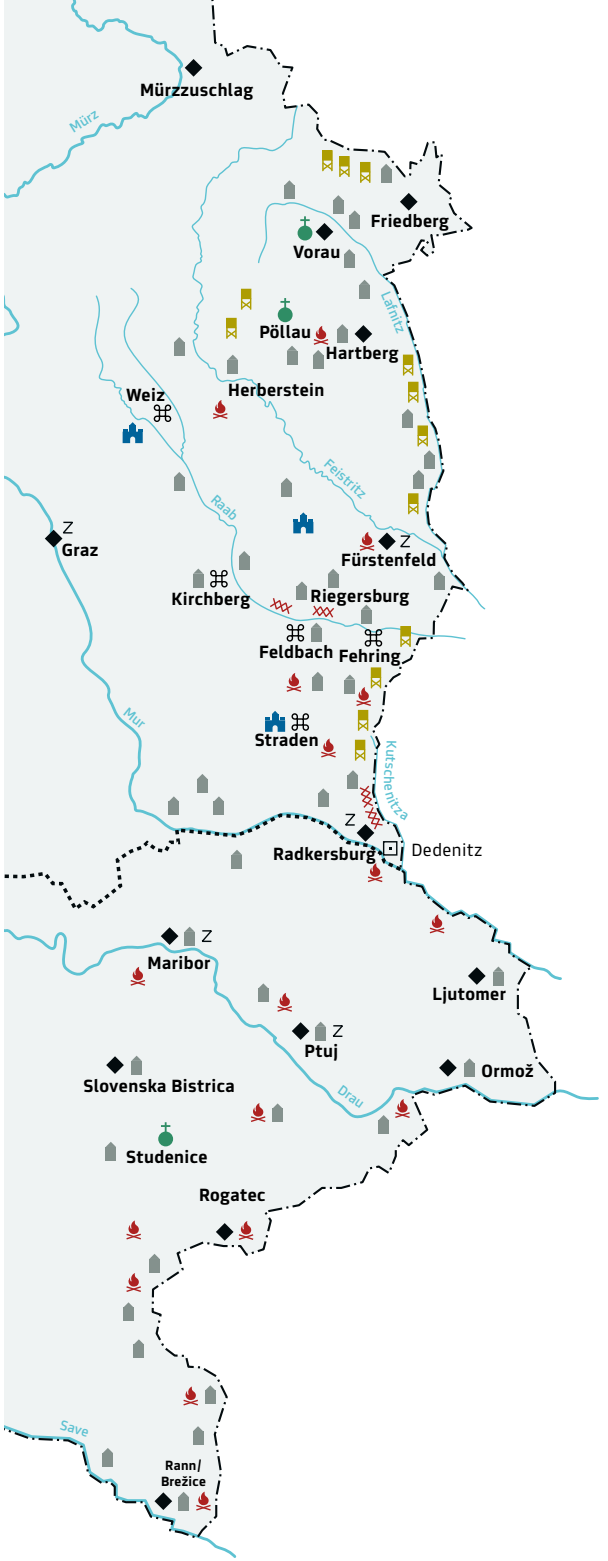

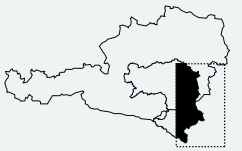
II. Károly belső-ausztriai főherceg vértje, készítette: von Conrad Richter (Augsburg), 1565-ben, Fegyvertár Graz

A Landeszeughaus és Stájerország

A fegyvertárnak a kora újkorban központi szerepe volt Stájerország területvédelmében. Fontos ellenpontot jelentett mindenekelőtt a Stájer Hercegség keleti és délkeleti részén fekvő, gyakran veszélyeztetett települések és városok számára.

Ez a terület a 15. századtól kezdve válságövezetnek számított. Viszályok, felkelések és fegyveres konfliktusok határozták meg nemzedékek életét. A fosztogatás, a gyújtogatás, az elhurcolás és a halál mindennapos jelenség volt. E veszélyek elleni védekezés érdekében a lakosság fokozatosan védelmi tájjá alakította lakókörnyezetét: árkokat, földsáncokat és sáncműveket létesítettek. A középkori városfalakat az új fegyvertechnikai követelményekhez igazították. Ott, ahol nem volt városfal, erődítményeket (Tabor) építettek – falakból, lakóhelyiségekből, raktárakból és istállókból álló védelmi létesítményeket. A templomokat erős falakkal és tornyokkal megerősítve erődtemplomokká alakították. Egyes kiválasztott városokban a Landeszughaus kirendeltségei is létrejöttek. Szinte minden város, kolostor és erőd rendelkezett azonban fegyverek tárolására szolgáló helyiségekkel védelem céljára. Háború esetén ezek is kiegészítő hadianyagot kaptak Grazból.

JELMAGYARÁZAT

- megerősített város
- táborerődítmény
- kolostor
- erődített templom
- erődítmény
- őrhely (Tschartake)
- sánc, torlasz
- jelzőtűz
- fegyvertár
- sáncerőd
- történelmi Stájerország határa
- mai államhatár

0 10 20 km

A térkép a Stájer Hercegség keleti és délkeleti határán a 15. és a 18. század között létrejött védelmi létesítmények és erődítmények sűrű hálózatát mutatja.

Kép: © UMJ, Katharina Schwarz, 2021

A Landeszeughaus és Európa

A fegyvertár nemcsak Stájerország történelmének kiemelkedő emléke, hanem a kora újkori közép- és délkelet-európai hatalom- és konfliktustörténet egyik jelentős tanúja is.

Évszázadokon át fegyveres konfliktusok mozgatták itt az embereket, az árukat és az eszméket. A Németországban készült fegyvereket például Grazon keresztül szállították a mai Horvátország területén húzódó katonai határra. Itt különböző származású és vallású emberek találkoztak egymással: a stájer katonák például ortodox „határőr-parasztokkal" kerültek kapcsolatba, akik az oszmánok elől a Balkánról menekülve telepedtek le ezen a vidéken. Európa különböző régióiból érkező zsoldosok találkoztak olasz erődépítő mesterekkel. A Németalföldről származó térképészek bécsi hivatalnokokkal dolgoztak együtt. Az átutazó kereskedők áruval és a Keletről, illetve a Nyugatról származó hírekkel látták el a helyi lakosságot. Eközben az Oszmán Birodalom Magyarország és Bosznia jelentős részét irányítása alatt tartotta. További terjeszkedését egy „közös európai védelmi politika" akadályozta meg, amely szövetségek és kölcsönös segítségnyújtás kialakulásához vezetett.

E bonyolult európai kapcsolatrendszer egyik fontos csomópontja a Landeszeughaus volt, amelyet egy svájci építőmester tervezett. Gyűjteménye számos európai stílusirányzatot és fegyvertechnikai fejlődést képvisel. Környezetében tervek születtek és stratégiákat dolgoztak ki. A fegyvertár többek között akkor veszítette el jelentőségét, amikor egy ma már alapvető európai eszme került előtérbe: a béke.

Ez ösztönözte a közlekedési útvonalak és a gazdasági kapcsolatok fejlődését. Követségek és diplomáciai képviseletek jöttek létre. Az emberek utazni kezdtek, és magukkal hozták a „másikról" szerzett benyomásaikat. E fejlődés egyik fontos alapja az 1718-ban megkötött pozsareváci béke (ma Požarevac, Szerbia) volt, amelynek révén két addig ellenséges szomszéd, a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom közeledett egymáshoz.

KATONAI HATÁRVIDÉK

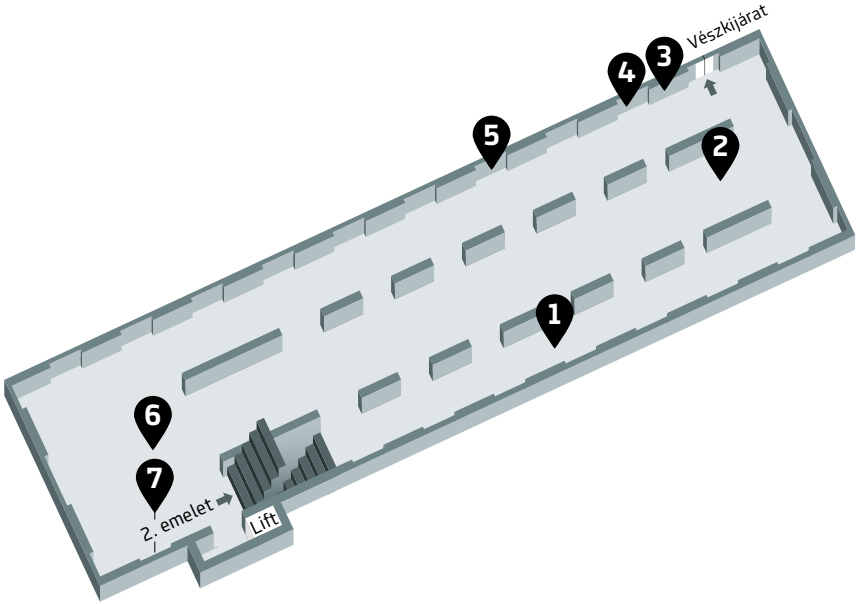
1. Tengermelléki határ
2. Horvát határ
3. Vend határ
4. Bajcsavári határ
5. Magyar határ

Közép- és Délkelet-Európa a 16. és 17. században az úgynevezett Katonai Határőrvidék területével és annak határszakaszaival (sematikusan, leegyszerűsítve).

Kép: © UMJ, Katharina Schwarz, 2026

1. emelet: Lőfegyverek

Az első emeleten elsősorban 16., 17. és 18. századi lőfegyvereket tároltak: a tüzérségi fegyvereket, például ágyúkat, mozsárágyúkat és *doppelhakeneket* (korai, nagy muskéta fajta) az erődítmények megvédésére használták. A muskéta a 16. század végén lett a legfontosabb fegyver a gyalogos katonák számára, megnövekedett hatótávolsága és ütőereje miatt. A lovasság kisebb, könnyebb lőfegyvereket használt, például pisztolyt és szakállas puskát. Az utóbbi csak egy méter hosszú volt, és erről kapta a könnyűlovasság az „Arkebusierreiter" („szakállaspuskás lovagok") nevet.

1 A lőfegyverek műszaki továbbfejlődése a gyártás szakosodásához vezetett. Természetesen ezzel együtt a fegyverkovács, a puskaműves- és a puskaagy készítője kéz a kézben dolgoztak. A 16. század számos kisebb magán fegyvergyártóját a 17. században a Ferlach-i, a Deutschfeistritz-i, a Trautenfels-i és a Steyr-i nagyvállalatok váltották fel.

2 A fegyverek beszerzéséért, tárolásáért és kiadásáért az ún. fegyverőr volt a felelős. Az itt bemutatott mérlegekkel a fegyverőrök lemérték a szállított fegyvereket, valamint a lőport és a golyókat, mivel ezekért nem a darabszám, hanem a súlyuk szerint fizetettek.

3 Az úgynevezett *doppelhaken-nel*, egy korai, nagy muskétafajtával, a falakról vagy a lőrésekből tüzeltek, mivel súlyuk akár a 32 kilogrammot is elérte.

4 A bajonettek olyan pengék, amelyeket vagy a puskacsőbe, vagy az amellett vezető tartóeszközbe szereltek bele, hogy a puskát szúrófegyverként is lehessen használni.

5 A hadi felszerelés betárolására és szállítására két felvonókötelet használtak, amelyeket a fegyvertár tetőzetébe szereltek. Ezekkel voltak mozgathatók a nagy, fegyverrel megrakott kosarak.

6 A 18. század végén francia csapatok Grazot is megszállták. Hogy ne férjenek hozzá a fegyverarzenálhoz, az ágyúk többségét a mai Szerbiába vitték. Mivel később ott eladták őket, így az eredeti készletből csak néhány darab maradt meg a Fegyvertárban.

7 Ezt a mozsárágyút 1652-ben, a stájerországi rendek megbízására, Conrad Seiser, grazi ágyúöntő készítette. A megbízók címerállatát, a stájer párducot viseli magán.

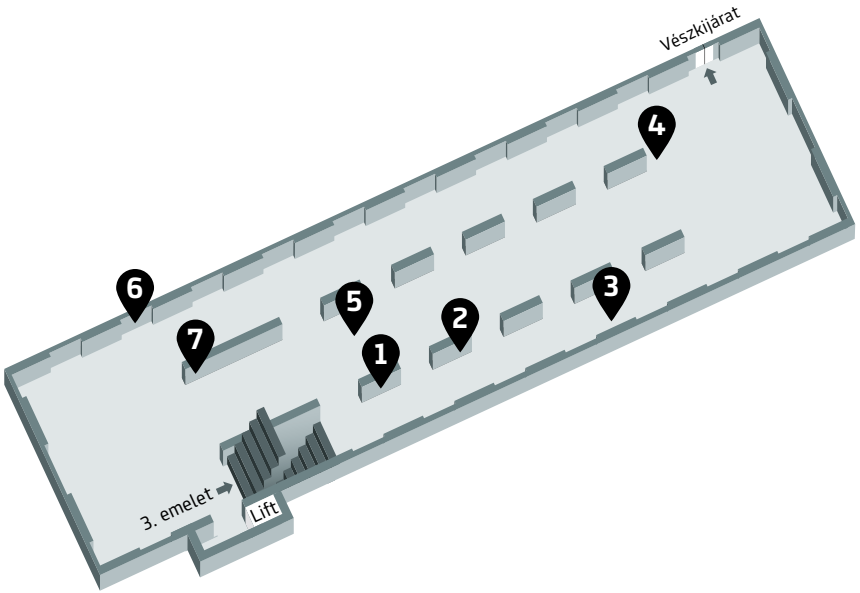

8 A vasból készült alkatrészek számára a legnagyobb veszélyt ma a rozsda jelenti, ez a veszély a túl magas páratartalom vagy a tárgyak nem megfelelő érintése esetén fenyeget. A túl alacsony páratartalom viszont a puskaagyak faanyaga és a bőr számára jelenthet problémát. A tárgyak lehető legjobb megőrzéséről ma egy négy restaurátorból álló csapat gondoskodik.

2. emelet: Sisakok, páncélzatok és pisztolyok

A második emeleten elsősorban páncélok vannak, ezek olyan felszerelések, amelyeket kivitelezésük szerint a különböző hadcsapat típusok részére szántak: az úgynevezett nehéz lovasság a „Küriß" -t (=teljes testet védő lovaspáncél) viselte, amely egészen térdig ért. A könnyű lovasság katonáit az úgynevezett „Arkebusier" lovas páncél vagy törzs-páncél védte, amelyekhez nem tartozott lábrész. A gyalog harcoló „német szolgák" speciális „*Landsknechts*"-páncélt viseltek.

❶ A sisakok típusa és alakja az idő múlásával és a fegyvertechnika fejlődésével újra és újra változott. A lovasok számára teljesen zárt rostélyos sisakot, valamint az arc területén nyitott huszársisakot terveztek. A gyalogosok ún. balaklava vagy morion sisakokat viseltek.

❷ A stájerországi rendek különféle ösztönző intézkedésekkel, mint például adómentesség biztosításával próbálták Grazba vonzani a legjobb páncélkovácsokat, közöttük 1571-ben az Augsburg-i Israel Burckhart-ot. Amikor ő súlyosan eladósodva elmenekült Grazból, a felesége, Regina arra kényszerült, hogy tovább vigye a műhelyt annak érdekében, hogy gyártmányaival rendezze férje tartozásait. Mivel a gyártott páncéljainak szinte mindegyikét bevonták a tartozások fejében, Regina Burckhartnak nagy számban kellett szállítania a páncélokat. Sok fennmaradt törzspáncél tőle származik.

❸ Az ilyen páncélok készítőjét páncélkovácsnak hívták. Speciális szerszámok segítségével fémlemezből készítették az egyes páncélelemeket, majd bőrhevederekkel és szegecsekkel kötötték össze azokat.

❹ A keréklakatos zárral rendelkező pisztolyok hozzátartoztak mind a nehézlovasság, mind az arkebusier lovasság felszerelésének. Úgynevezett *Hulfter*-ekben, edzett bőrből készült tartókban hordták őket, amelyeket a lovak nyergéhez rögzítettek.

❺ A nehéz lovasok a 17. század közepéig a tartomány lovasságának elitjét alkották. Bár páncéljuk súlya akár a 25 kilogrammot is elérte, de különleges védelmet is nyújtott a rostélyos sisak, a gallér, a karpáncél, a mell- és a hátlap, a sodronyos kesztyű és a térdig érő lábpáncél. A páncélok viszonylag kis mérete azzal magyarázható, hogy átlagosan 160-165 cm testmagassághoz készültek.

❻ Számos pisztoly gazdagon díszített, ezek a magasabb rangú tiszteket illették. Ezeknek a fegyvereknek az díszei nem elefántcsontból készültek, hanem szarvasmarha csontokból kialakított berakásokból. Számos ilyen keréklakatos zárral rendelkező fegyvernek jellegzetessége a gömb alakú markolatgomb. A „puffereknek" hívott puskákat a 16. század utolsó harmadában hozták Nürnbergből Grazba.

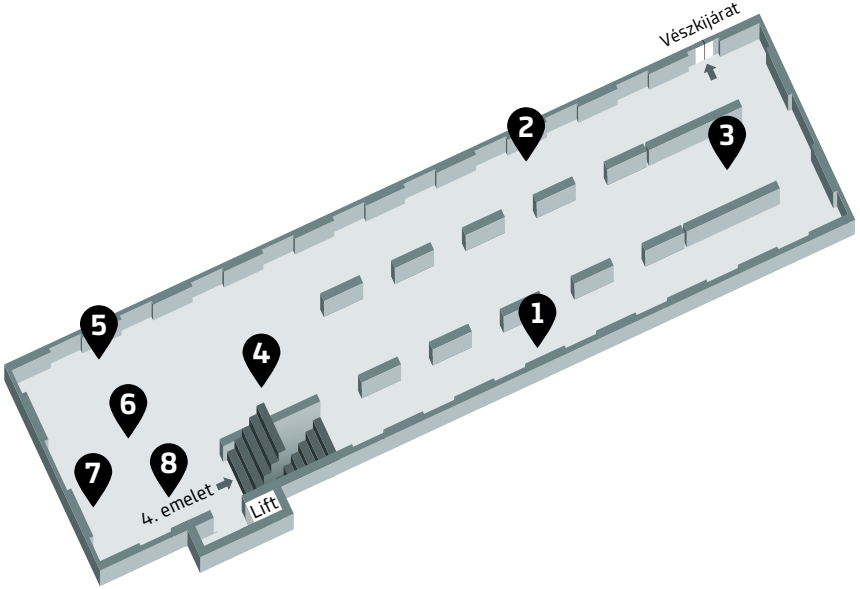

❼ A huszárok könnyű páncélzatú lovasok voltak, akik sűrűn kötött sodronyinget és „rakott páncélt" viseltek: ennek a páncélnak a mellkas- és a hátrésze több vas abroncsból állt, amelyeket bőr hevederekkel és szegecsekkel kötöttek össze, hogy a lovas mozgékonysága megmaradjon.

3. emelet: Lövés-vizsgálatok, pecsétnyomatok és egy lópáncél

A harmadik emeleten többnyire német műhelyekből származó páncélzatok találhatók. A birodalmi rendek készek voltak arra, hogy Belső-Ausztriának pénzügyi támogatást nyújtsanak az oszmán birodalommal való konfliktusaiban. Ezt a segítséget azonban összekapcsolták azzal a feltétellel, hogy a szükséges háborús felszerelést német fegyverközpontokból kell megvásárolni. Ilyen módon a 16. század második felében élénk kereskedelmi kapcsolat alakult ki Augsburggal, Nürnberggel és Suhl-lal. A harmadik emeleten kiállított tárgyak csoportosításában a másik hangsúly az arisztokraták lovaspáncéljai és a lovagi tornák felszereléseire helyeződik.

1 2 Néhány páncélon a dél-német fegyverközpontok, Nürnberg és Augsburg pecsétnyomai láthatók. Ezek a jelzések kötelező érvényű minőségbiztosítéknak számítottak, ami helyettesítette a lövés-vizsgálatot.

3 Az ifjabb Michael Witz, az innsbrucki páncélkészítő mester 1550 körül készítette ezt az ünnepi páncélt egy magas rangú megrendelő számára, aki sajnos ismeretlen maradt. A páncélzatot kihajtott és fényesre csiszolt levélminta díszíti, amely dekoratív kontrasztot alkot a feketére festett háttérrel.

4 Számos páncélon és sisakon találhatók horpadások, amelyek a lövés-vizsgálatra vezethetők vissza: A vásárolt páncél minőségének ellenőrzése érdekében a fegyvertárba szállított páncélok sorozatából egyes darabokat kiválasztottak, és tíz-tizenkét méter távolságról pisztolyokkal lőttek rájuk. Ha a golyók nem hatoltak át a tesztelt páncéldarabokon, akkor a teljes sorozatot megvásárolták. Ellenkező esetben a páncélkovácsnak saját költségén kellett gondoskodnia a pótlásról.

5 Sok német szólás a hadászati területről származik. Például, ha *lándzsát törünk valaki mellett*, ez azt jelenti, hogy határozottan kiállunk mellette. E kifejezés eredete a lovagi tornák versenyében rejlik, pontosabban az úgynevezett *Tjost*-ban, a lándzsával való összecsapásban. Mivel a versenyen a résztvevők nem magukért küzdenek, hanem mások - például egy nemes hölgy – iránti elkötelezettségüket mutatják meg, így ezekért a személyekért törték lándzsáikat.

6 A kifejezetten a lovak számára készített páncélok nagyon értékesek. Karl Graf von Stubenberg ezt a kereken 42 kilogramm súlyú lópáncélt 1814-ben adományozta a Joanneumnak. A páncélt Konrad Seusenhofer, innsbrucki páncélkovácsnak, a díszítéseket pedig az Augsburg-i maró-művésznek, Daniel Hopfernek tulajdonítják.

7 Ezek az úgynevezett barázdált páncélok a fegyvertár legrégebbi darabjai közé tartoznak, és a leltárban már 1557-től kezdve említésre kerülnek. A „*Riefel*" (= rovátkolt, barázdált) kifejezés a felület kialakításának egy speciális formáját jelenti: a belülről kihajtott hornyok a korai 16. századból származó viszonylag vékony páncéllemeznek nagyobb stabilitást és egyszersmind divatos megjelenést biztosítottak.

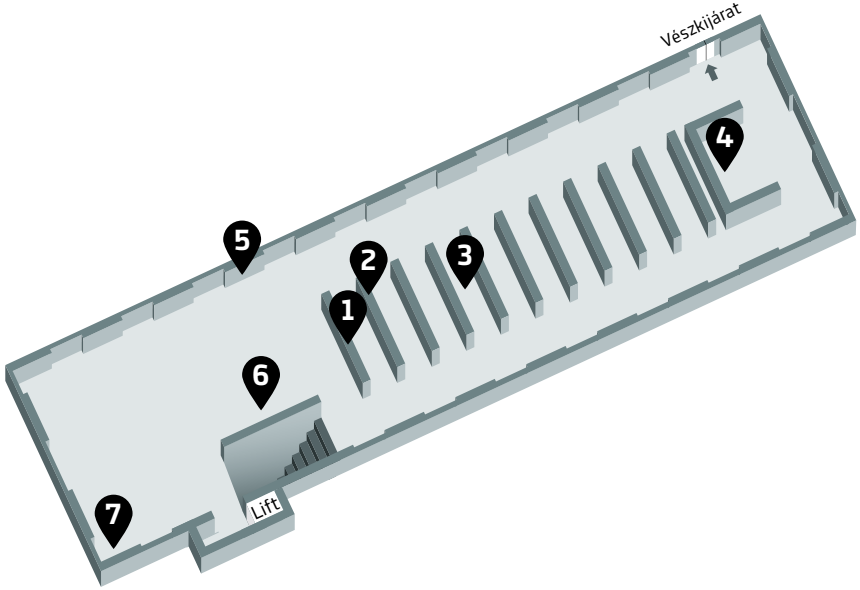

8 II. Károly tartományi fejedelem teljes páncélzatban van ábrázolva a Seckau apátságban található magas síremlékén. A páncél eredetije ma a Tartományi Fegyvertárban található. Ezt az Augsburgi páncélkovács, Conrad Richter készítette, akit kiváló hírneve miatt hoztak Grazba a stájer rendek.

4. emelet: Szöges buzogányok, alabárdok és „spanyol lovasok”

A lőfegyverek megjelenése előtt a hadviselésben a kézi erőn alapuló rúd- és szúró-/vágófegyverek uralkodtak. Míg a rúdfegyverek, például az alabárd, a lándzsa vagy a szöges buzogány hosszú ideig a gyalogosok legfőbb fegyvereinek számítottak, addig a lovasok elsősorban szúró-/vágófegyvereket (kardokat és a szablyákat) használtak. A kézipisztolyok átütő erejének növekedésével a rúdfegyverek fokozatosan eltűntek a hadviselésből, ám reprezentatív elemekként - például az őrség fegyvereiként - megmaradtak a használatban. Ugyanez vonatkozott a kézi szúró-/ vágófegyverekre, kardokra is, amelyek a 19. században főként a császári és a királyi birodalmi köztisztviselők rangjelzésévé váltak.

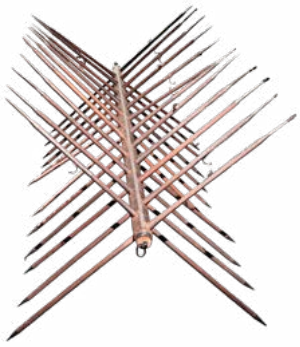
❶ A fegyvertárban tárolt rúdfegyverek nagy része Felső-Ausztriában található műhelyekből származik, és kocsikra rakva, több vámszedőhelyen keresztül szállították őket Grazba. Mivel a pikák és az alabárdok alapvető fontosságú szállítmánynak számítottak a hadviseléshez, a rendek átengedő levelet kértek az tartományi fejedelemtől a szállítók számára, és így kikerülhették az egyébként megfizetendő vámokat.

❷ Amikor 1683-ban Bécset a török nagyvezír, Kara Mustafa hadserege ostromolta, a tartományi rendek a stájer északi és keleti határokat is fenyegetve látták. A jól felfegyverzett toborzott zsoldosok mellett ezért a paraszti alattvalók is kötelesek voltak felsorakozni a határ megvédésére. Ezeket a harcban tapasztalatlan férfiakat szöges buzogányokkal látták el: farúdhoz rögzített bunkósbotokkal, melyek hegyes vasszegecsesekkel voltak kiverve.

❸ A „spanyol lovasok”, amelyek egy többszörösen átfúrt keresztrúdból és az abba beleillesztett nyársakból álltak, a lovastámadások visszaverésére szolgáltak, az utak és hidak lezárására vagy a táborhely biztosítására.

❹ A gazdag maratott díszek ezeken a rúdfegyvereken a használójuk társadalmi helyzetére utalnak. A maratás technikájában a díszítendő vasfelületet először saválló anyaggal, pl. viasszal vonják be. A kívánt képet ezután egy maratótűvel bemetszik, és savat öntenek rá. A saválló réteg eltávolítása után a rajzot feketére festik.

❺ A szúró-/ vágófegyverek gyártásánál két, egymásnak valójában ellentmondó követelményt kellett teljesíteni: a pengéknek egyrészt keménynek kellett lenniük, hogy ne tompuljanak el túl gyorsan, másrészt viszont rugalmasnak, ami megakadályozta, hogy eltörjenek. Ennek a művészetnek az úgynevezett pengekovácsok voltak a tudói, akiknek a mester-jelei még ma is megtalálhatók a fegyvertárban kiállított szinte minden kardon, szablyán és szúró-/ vágófegyveren.

❻ A fegyverek fejlődése megváltoztatta a háború taktikáját és például a gyalogság felértékelődéséhez vezetett: ezek a „*Rondartschier*” nevű, 15 kilogramm súlyú kerek pajzsok voltak hivatottak megvédeni a gyalogos egységeket a golyózáportól.

❼ Az úgynevezett kétkezesek arra szolgáltak, hogy áttörjék az ellenséges pikások sorait. Akár két méteres hosszúságuk miatt mindkét kézzel kellett vezetni őket, amihez a katonáknak különleges kiképzésre volt szükségük, de emiatt magasabb fizetséggel is számolhattak.

Építészet és működés

A grazi fegyvertárat egyszerű, célszerű funkcionális épületként tervezték. A négy emeleten, mintegy 2 000 m² alapterületen a hadi felszerelést rendeltetésének megfelelő szempontok szerint, a lehető legtakarékosabban helyezték el. A nehéz lövegek a földszinten kaptak helyet. A puskákat és pisztolyokat, a vérteket és a nyeles fegyvereket a felső szinteken polcrekeszekben, valamint a falakra és a mennyezetre függesztve tárolták. A világítást fáklyák biztosították.

Mivel a fegyvertárat a stájer rendek finanszírozták, ma sokat tudunk építésének történetéről és működéséről. Az épület felépítése során bérként kifizetett 13 738 forint, 1 schilling és 21 pfennig összegén összesen 107, név szerint ismert kézműves, fuvaros, tutajos és napszámos osztozott.

A fegyvertár mindennapi működésében csupán egy szűk, kiválasztott személyi kör vett részt. Az intézmény vezetője a fegyvertár gondnoka volt. Munkatársaival együtt ő gondoskodott a fegyverek megrendeléséről, raktározásáról és kiadásáról. További feladatai közé tartozott a minőségellenőrzés, a kisebb javítások elvégzése, valamint a fegyverek szállítása a térség védelmi létesítményeihez és a katonai határra.

2026 óta a Tartományi Fegyvertár viseli az Európai Örökség címet.
Ezzel olyan kiemelkedő kulturális helyszínek és tájak sorába tartozik, amelyek különleges jelentőséggel bírnak Európa történelme és a mai Európa kialakulása szempontjából.

Szöveg és koncepció: Team Landeszeughaus | Fordítás: Y'plus, Kelbert-Nagl Roland
Fotók: UMJ/N. Lackner | Grafika: Andrea Weishaupt, Katharina Schwarz

EURÓPAI ÖRÖKSÉG CÍM